

Andrzej Romanow

"Procesy prasowe redaktorów Gazety
Grudziądzkiej w latach 1894-1914",
Grażyna Gzella, Toruń 2010 :
[recenzja]

Acta Cassubiana 12, 356-359

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Andrzej Romanow

**Grażyna Gzella, *Procesy prasowe
redaktorów „Gazety Grudziądzkiej”
w latach 1894–1914,***

Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2010, ss. 248, ilustr.

Z zadowoleniem przyjąć należy, że trud opracowania tego ważnego dla poznania dziejów „Gazety Grudziądzkiej” i w ogóle historii czasopiśmiennictwa polskiego doby zaborów zagadnienia podjęła prof. Grażyna Gzella, autorka cennionych prac dotyczących roli, funkcji i dziejów polskiej prasy w „dzielnicy pruskiej”. Opiniowana praca włącza się z kolei w nurt podjętych również przez G. Gzellę badań nad prawnymi uwarunkowaniami funkcjonowania prasy polskiej zaboru pruskiego¹.

Już na wstępie recenzji pragnę podkreślić, że ów szeroki ogląd badawczy jest gwarancją wnikliwej analizy problemu rozpatrywanego na łamach ocenianej książki, w której autorka sumiennie, z iście „detektywistyczną” dociekliwością śledzi, bada, i przedstawia – głównie w oparciu o informacje prasowe – przyczyny, przebieg procesów oraz orzekane wyrokami sankcje, nie zapominając o losach ludzi uwikłanych w opisywane kwestie. Dlatego też, w mojej opinii, jest owa książka istotnym dopełnieniem dotychczasowej wiedzy, stanowiąc z jednej strony ważki problemowo wycinek dziejów „Gazety Grudziądzkiej”, z drugiej strony – będąc konkretnym wkładem do bliższego poznania o wiele szerszego problemu, a mianowicie pruskiej „polityki prasowej” wobec tzw. prasy mniejszościowej.

¹ Zob. m.in.: G. Gzella, „*Przed wysokim sądem*”. *Procesy prasowe polskich redaktorów czasopism dla chłopów w zaborze pruskim*, Toruń 2004; też, *Pruskie prawo prasowe w drugiej połowie XIX wieku*, [w:] *W kręgu prasy (przeszłość – teraźniejszość – przyszłość)*, t. 2 pod red. G. Gzelli i J. Gzelli, Toruń 2001, s. 33–43; też, *Wiktora Kulerskiego proces z 1905 roku*, [w:] *W kraju i na wychodźstwie. Księga pamiątkowa ofiarowana Prof. Stanisławowi Kalembe w sześćdziesięciopięciolate urodzin*, (red. Z. Karpus, N. Kasparek, L. Kuk, J. Sobczak), Toruń 2001, s. 303–311; też, „*Pisma dla ludu*” pod zaborami w pierwszej połowie XIX wieku, Toruń 1994; też, *Konsekwencje artykułów o strajku szkolnym (1906–1907) dla redaktorów „Gazety Grudziądzkiej”*, „*Rocznik Grudziądzki*”, t. 15, 2003, s. 39–53.

Swoje badania autorka skupiła na największym (pod względem nakładu) i opiniotwórczym piśmie polskim, tj. „Gazecie Grudziądzkiej” Wiktora Kulerskiego. Jest to moim zdaniem decyzją ze wszech miar słuszną. „Gazeta Grudziądzka” bowiem, będąc obok pelplińskiego „Pielgrzyma” jedną z najpoczytniejszych polskich gazet w Prusach Zachodnich, pełniąc odpowiedzialną funkcję „pasa transmisyjnego ideologii narodowej”², była nieustannie narażona na restrykcje i represje władz zaborczych. Do konfliktów znajdujących swój „finał” w sądach pruskich prowadziła również generowana rozmaitymi powodami ekspansywność „Gazety Grudziądzkiej” wobec konkurencyjnych pism polskich³.

Oceniana praca napisana została w oparciu o materiały archiwalne, źródła drukowane oraz ówczesną prasę, w tym wnikliwie przebadane, zachowane roczniki „Gazety Grudziądzkiej”. Warto podkreślić, że w kręgu zainteresowań badawczych G. Gzelli znalazło się również aż 17 tytułów polskich zachodniopruskich i wielkopolskich gazet. Skrupulatne wyzyskanie przedstawionych wyżej materiałów pozwoliło na wyczerpujące przedstawienie podjętego problemu. Wykorzystane onegdaj przeze mnie materiały z archiwów zagranicznych, a przede wszystkim z bogatych zbiorów Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie – Dahlem, potwierdzają jedynie wnioski i konkluzje wysnute przez autorkę w oparciu o źródła pochodzące z krajowych zasobów archiwalnych i bibliotecznych.

Warto natomiast sięgnąć było do roczników prowincjonalnej prasy niemieckiej, takiej chociażby jak grudziądzki „Der Gesellige” i gdańska „Westpreussisches Volksblatt” – cieszących się wśród miejscowej ludności niemieckiej (i nie tylko!) znaczną poczytnością, co pozwoliłoby, jak sądzę, przybliżyć czytelnikom kwestie percepcji i oceniania restrykcyjnej wobec polskich pism „sprawiedliwości pruskiej” przez niemiecką opinię społeczną.

Konstrukcja książki Grażyny Gzelli oraz jej cezury nie budzą żadnych zastrzeżeń. Problemowy układ – według najczęściej stosowanych wobec prasy polskiej (w tym „Gazety Grudziądzkiej”) restrykcyjnych przepisów pruskiego prawa prasowego – czytelnie porządkuje bogaty materiał źródłowy i pozwala na sformułowanie trafnych konkluzji (rozdziały: III–VI)⁴. Również rozdziały pierwszy (s. 13-32) i drugi s. 33-52), niejako wprowadzające w zasadniczą problematykę, są dla pełnego przedstawienia zagadnienia, niezbędną częścią recenzowanej

² Zob. G. Labuda, *Polska granica zachodnia. Tysiąc lat dziejów politycznych*, Poznań 1971, s. 174.

³ Zob. np. A. Romanow, *Gdańska prasa polska 1981–1920*, Warszawa 1994, s. 148-150; tenże, „Pielgrzym” pelpliński w latach 1869–1920, Gdańsk – Pelplin 2007, s. 59, 61, 64, 143-147.

⁴ Zob.: rozdział III: *Obraz osób i instytucji* (§§ 185, 186, 187), s. 53-137; rozdział IV: *Podburzanie do nieposłuszeństwa i gwałtów* (§§ 110, 130, 131), s. 138-169; rozdział V: „Gumowy” §360 (publiczna swawola), s. 170-197; rozdział VI: *Karałne wymuszenia i loterie* (§§ 240, 286) oraz *występki przeciw prawu prasowemu* (§§ 6, 11), s. 198-207.

monografii⁵. Jej tekst wzbogacają: aneks zawierający chronologiczne zestawienie procesów redaktorów „Gazety Grudziądzkiej” w latach 1894–1914 – 87 udokumentowanych procesów! (s. 215–227) oraz unikatowe ilustracje. Naukowo – informacyjną stronę monografii poszerzają również przypisy będące uzupełnieniem lub rozwinięciem wykładu.

„Celem rozprawy – jak pisze we *Wstępie* autorka – jest w miarę wszechstronne omówienie działań sądownictwa pruskiego dążącego do ograniczenia wolności słowa na przykładzie periodyku Kulerskiego, ujawnienie mechanizmów wykorzystywanych w tłumieniu rozwoju prasy, a także ukazanie odważnej postawy dziennikarzy polskich piętnujących zapędy germanizatorskie, broniących obecności języka polskiego w życiu codziennym, kształtujących świadomość narodową i społeczną”⁶.

Warto odnotować, że restrykcje władz dotyczyły też opozycyjną prasę niemiecką⁷, jednakowoż jej redaktorzy odpowiedzialni stawali „przed kratkami sądów” z powodów innych niż kwestie narodowościowe, które to najczęściej leżały u podstaw prokuratorskich interwencji wobec polskiej prasy. Polscy „redaktorzy od siedzenia”, jak ówczesnie zwano pracowników wydawnictw odpowiedzialnych za treści zamieszczane w gazecie⁸, obwiniani byli najczęściej – co udowadnia Grażyna Gzella – z mocy tzw. polskich paragrafów kodeksu karnego z 1871 r., tj. § 185 (zniewaga), § 186 (obmowa), § 187 (potwarz) oraz §§ 110, 130, i 131 (podburzanie do gwałtów), a także § 360 (publiczna swawola)⁹, a oskarżenia, jak wspominała córka Józefa Czyżewskiego, wydawcy „Kuriera Gdańskiego” (1894–1895) i „Tygodnika Gdańskiego” (1895–1897) oraz wybitnego działacza polskiego ruchu narodowego – Jadwiga Czyżewska, „...smarowano jadem hakatystycznej nienawiści”¹⁰.

Kończąc niniejszą ocenę, stwierdzam, że autorka konsekwentnie zrealizowała w swojej książce przedstawione wyżej zamierzenia badawcze. Ponadto jej monografia jest – o czym wzmiankowałem już wcześniej – wartościowym, poznawczym opracowaniem wzbogacającym dotychczasową wiedzę o aspektach „przejawach” pruskiej polityki prasowej, sygnalizującym zarazem nowe potrzeby i obszary badawcze.

⁵ Zob.: rozdział I – warunki powstania i funkcjonowania „Gazety Grudziądzkiej” (s. 13–32); rozdział II – Redaktorzy „Gazety Grudziądzkiej” w latach 1894 – 1914 (s. 33–52).

⁶ Zob. G. Gzella, *Procesy prasowe redaktorów...*, s. 11.

⁷ Zob. I. Rieger, *Die Wilhelminische Presse im Überblick 1888–1918*, München 1957.

⁸ Zob. m.in. G. Gzella, *Stanisław Paszliński – polski redaktor „od siedzenia”*, [w:] *W kręgu prasy (przeszłość – teraźniejszość – przyszłość)*, t. III, red. G. Gzella i J. Gzella, Toruń 2004, s. 53–64.

⁹ Zob. G. Gzella, *Procesy prasowe redaktorów...*, rozdz. III–VI.

¹⁰ J. Czyżewska, *Wspomnienia (spisane w latach 1904–1908)*, rkp do roku 1986 w posiadaniu Łucjana Czyżewskiego w Gdańsku.

W kontekście wartościowych badań, jakich wyniki ujrzały już światło dzienne, a dotyczących wielu ważnych kwestii związanych z pracą i ludźmi grudziądzkiego ośrodka wydawniczego Wiktora Kulerskiego, ośrodka zajmującego przecież znaczące miejsce w historii polskiej działalności prasowo-wydawniczej doby zaborów, czas już może, aby podjąć studia nad dziejami samej „Gazety Grudziądzkiej”, owego „fenomenu wydawniczego” ówczesnego czasopiśmiennictwa polskiego w Prusach Zachodnich¹¹.

¹¹ Zob. T. Cieślak, „*Gazeta Grudziądzka*” 1894–1914, *fenomen wydawniczy*, „*Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza*”, t. III, 1957, z. 2, s. 175-188.